

Tomasz Adamski

Uniwersytet w Białymstoku
Wydział Studiów Kulturowych
Zakład Studiów nad Kulturą Współczesną i Filmem
t.adamski@uwb.edu.pl
ORCID: 0000-0002-4702-5665

Warsztat fotograficzny i filmowy jako przykłady nabywania kompetencji kulturowych

Miejsce realizacji działania: Sokółka (Sokółski Ośrodek Kultury), Dąbrowa Białostocka (Liceum Ogólnokształcące w Dąbrowie Białostockiej), Ciechanowiec (Liceum Ogólnokształcące Zespołu Szkół Ogólnokształcących i Zawodowych w Ciechanowcu).

Termin realizacji działania (miesiące realizacji projektu): kwiecień – lipiec 2023.

Czas trwania działania: 2 godziny 15 minut.

Opis działania: od ponad dwudziestu lat „pracuję z obrazami”. Najpierw wieszałem je na ścianach pracując w jednym z białostockich ośrodków kultury, potem analizowałem je podejmując pracę na Uniwersytecie, aż w końcu zacząłem za ich pomocą opowiadać historie, realizując filmy dokumentalne i fabularne, a także ucząc o tym jak samodzielnie podejmować tego typu działania. Prowadziłem liczne warsztaty filmowe i fotograficzne w Polsce,

na Białorusi, w Czechach, w Gruzji oraz na Krymie. Pracowałem z dziećmi w wieku przedszkolnym, szkolnym z nastolatkami, młodzieżą czy seniorami. W każdym z tych działań przewodnikiem stawał się dla nas „obraz”, który przez te wszystkie lata ulegał licznym przemianom¹, co – oczywiście – wymuszało zmianę metodologii działania. W trakcie jednych z pierwszych warsztatów filmowych, prowadzonych w Ukrainie na Krymie, używaliśmy taśmy filmowej, ciągnąc ze sobą w walizce, w trakcie trzydniowej podróży pociągiem, stacjonarny komputer i montując film na pożyczonym od księgowej z pobliskiego biura monitorze (jeśli był akurat prąd). Ostatnie warsztaty przeprowadziłem za pomocą telefonu, który noszę ze sobą w kieszeni. Zmieniło się tak wiele i nie zmieniło się nic. W zakresie możliwości technicznych odnotowano znaczący postęp. Jeśli chodzi o sposób opowiadania obrazem, to punkt wyjścia jest cały czas ten sam: musisz zrobić „dobre” technicznie zdjęcie czy ujęcie, mieć coś do powiedzenia i potrafić to zrobić za pomocą obrazu.

Obrazy są dziś wszędzie. To za ich pomocą uczymy się, komunikujemy, wyrażamy siebie czy przyswajamy otaczający nas świat. Dlatego poprzez udział w opisywanych w tym artykule warsztatach uczestnicy nabywają nowe kompetencje kulturowe.

Wszyscy dziś robią zdjęcia i kręcą filmy, tak jak wszyscy je oglądają. W związku z tym panuje obiegowe przekonanie, że na filmie i fotografii znają się wszyscy i nie jest potrzebna żadna dodatkowa wiedza. Wystarczy wcisnąć odpowiedni przycisk na telefonie i zamieścić zdjęcie czy film na wybranej platformie. Nic bardziej mylnego, moim zdaniem, to szczególnie w dzisiejszych czasach, w których nasza rzeczywistość jest zdominowana przez obrazy, niezbędne jest wykształcenie odpowiednich kompetencji kulturowych,

¹ P. Zawojński, *Sztuka obrazu i obrazowania w epoce nowych mediów*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2012.

by świadomie posługiwać się obrazami i rozumieć ich oddziaływanie na człowieka. Stąd też potrzeba prowadzenia praktycznych zajęć warsztatowych, w trakcie których uczestnicy nabędą tego rodzaju kompetencji.

Procesy te rozumiało już wielu nauczycieli, którzy coraz śміiej wzbogacają swoje działania dydaktyczne o elementy twórcze².

Uczniowie nie tylko oglądają filmy i dyskutują o nich, współzawodniczą w konkursach wiedzy historycznej i teoretycznej, ale też sami biorą do ręki kamery i tworzą własne historie fabularne i dokumentalne, przy użyciu różnych technik (film aktorski lub animowany). Dzięki temu edukacja pozwala nie tylko poznawać film (wiedza) i doświadczać go (refleksja), ale staje się motorem do kreatywnego przekształcania rzeczywistości³.

Tego typu działania są w dużej mierze pokłosiem tak zwanego zwrotu edukacyjnego, który miał miejsce w dziewięćdziesiątych latach ubiegłego wieku i związany był bezpośrednio z poszerzaniem praktyk kuratorskich w sztuce współczesnej o edukacyjny aspekt organizowanych wówczas wystaw, targów czy biennale sztuki. Chodziło o to, by instytucje zajmujące się sztuką przekształcić w przestrzeń społeczną, przestrzeń spotkania, w ramach którego dochodzi każdorazowo do rozwoju i wymiany wiedzy pomiędzy wszystkimi jego uczestnikami⁴. Takie działania spowodowały między innymi, że

² K. Giedrys-Majkut (red.), *Zmontuj sobie projekt. Dobre praktyki liderów i liderów filmoteki szkolnej*, Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2015.

³ Tamże, s. 11.

⁴ *Zwrot edukacyjny w kulturze?*, „Kultura Współczesna” 2019, nr 2.

peryferyjne dotychczas praktyki edukacyjne, takie jak debaty, dyskusje, rozmowy czy warsztaty, drugorzędne względem wystawy, stały się elementem równie ważnym, a czasem nawet ważniejszym niż sama prezentacja dzieł⁵.

W trakcie warsztatu fotograficznego czy filmowego uczestnicy mają szansę zapoznać się z podstawami teoretycznymi. Są one przedstawione za pomocą prezentacji multimedialnej, która zawiera grafiki, zdjęcia oraz fragmenty filmów, co umożliwia bezpośrednie zastosowanie zdobytej wiedzy w praktyce. Należy w tym miejscu zrobić zastrzeżenie, że za każdym razem taka forma prezentacji treści jest dostosowana do wieku i kompetencji grupy, z którą się prowadzi tego typu działania. Najłatwiej będzie to zilustrować konkretnymi treściami, które poruszam podczas poszczególnych warsztatów.

Warsztat fotograficzny

Rozpoczynamy od nieformalnej dyskusji na temat roli obrazu w dzisiejszej kulturze oraz popularności fotografii jako środka komunikacji. Jednocześnie zadaję uczestnikom pytania dotyczące ich własnych doświadczeń w tym obszarze. Następnie za pomocą prezentacji przekazuję wiedzę na temat: budowy aparatu fotograficznego, ekspozycji fotograficznej (trójkąt ekspozycji), przysłony, czasu naświetlania, ISO, histogramu oraz możliwości, jakie daje praca z wymienną optyką. Po takim bloku treści odbywają się ćwiczenia, w trakcie

⁵ M. Kosińska, A. Skórzyńska, S. Szykowna, J. Walczyk, *Edukultury. Praktyki uczenia (się) w kulturze najnowszej*, [w:] *Zwrot edukacyjny w kulturze?*, „Kultura Współczesna” 2019, nr 2, s. 10.

których uczestnicy stosują poznaną wiedzę w praktyce. Sprowadza się to do konkretnych zadań fotograficznych, podczas których należy wykonać takie zadania, jak: zrobienie zdjęcia o prawidłowej ekspozycji, zdjęcia niedoeksponowanego i przeeksponowanego, zdjęcia z najbardziej otwartą/zamkniętą przesłoną, zdjęcia o dużej/malej głębi ostrości, zdjęcia z zamrożonym/rozmytym ruchem, zdjęcia sylwetkowego oraz kilku zdjęć z różnym układem histogramu.

Po zapoznaniu się uczestników z tą wiedzą przechodzę do aspektów fotografii związanych z kompozycją. Omawiam między innymi takie jej aspekty, jak: trójpodział kompozycji, linia horyzontu, kompozycja skośna, linie wiodące, naturalne obramowania, struktura/faktura zdjęcia, perspektywa. Po omówieniu wyżej przedstawionych treści odbywają się ćwiczenia praktyczne. Uczestnicy warsztatów dostają konkretne zadania związane z kompozycją zdjęcia. Następnie wykonują te zdjęcia samodzielnie i omawiamy je wspólnie, zwracając uwagę na poprawność ich wykonania.

Trzecia część warsztatów odnosi się do fotografii architektury i wnętrz, fotografii reportażowej, zdjęć portretowych w studio i w plenerze oraz tak zwanych *packshotów*. Ten etap również kończy się konkretnymi zadaniami fotograficznym, które są związane z omawianymi wcześniej na zajęciach treściami. W ten sposób uczestnicy samodzielnie przekonują się o tym jak trudno jest zrobić poprawne zdjęcie, ale też o tym, jakiego rodzaju zabiegów fotograficznych dokonali autorzy zdjęć reklamowych, by wpłynąć na swoich odbiorców.

Ostatni etap zajęć to samodzielne wykonanie projektu fotograficznego. Na początek zapoznajemy się ze specyfiką tego rodzaju działania, omawiając wybrane projekty, a następnie uczniowie mają za zadanie, w oparciu o literaturę, wykonać taki rodzaj projektu samodzielnie i zaprezentować go grupie. Może to być projekt składający się z kilku bądź kilkunastu zdjęć, może mieć też charakter podcastu z nagraniem dźwiękiem i podłożonymi pod niego

obrazami. Projekt powinien być wykonany samodzielnie i posiadać jakiś potencjał problemowy. To znaczy, że zaczyna się jego realizację od konkretnego pomysłu, potem zebrania literatury, zdjęć, filmów na badany temat. W ten sposób uczestnicy warsztatów są w stanie poznać lepiej wiele problemów, które spotykają w codziennym życiu, a nie zawsze mają możliwość ich głębszego poznania i zrozumienia. Dzięki wykonywaniu projektu są w stanie poznać lepiej innych ludzi i lepiej ich zrozumieć.

Warsztat filmowy

Początek warsztatów filmowych kształtuje się analogicznie do początku warsztatów fotograficznych. W obu przypadkach narzędzie pracy jest bowiem to samo i sprowadza się do umiejętności obsługi aparatu fotograficznego. Po bloku zajęć związanych z tym zagadnieniem, wprowadzam uczestników w podstawowe kwestie dotyczące procesu tworzenia filmu. Posługuję się w tym przypadku autorską prezentacją, w której obok poruszanych treści zamieszczone są kadry z wybranych filmów i ich fragmenty, ilustrujące przekazywaną w trakcie wystąpienia wiedzę. Skupiam się między innymi na takich aspektach filmowej produkcji, jak: plany filmowe, ich zastosowanie i rodzaje, ruchy kamery, rola scenografii filmowej, storyboardy, kompozycja kadru czy pojęcie stylu filmowego.

Po takim wprowadzeniu prezentuję uczestnikom kilka zrealizowanych przeze mnie krótkich metraży filmowych i wspólnie omawiamy poszczególne aspekty zastosowanego w nich języka filmowego. Ta część jest niezbędna, by móc przejść na kolejny, bardziej praktyczny poziom warsztatów filmowych. Ta praktyczna część podzielona jest zazwyczaj na trzy segmenty: preprodukcję, produkcję i postprodukcję.

W trakcie pracy nad pierwszym segmentem studenci dzielni są na mniejsze grupy (maksymalnie trzyosobowe). Chodzi bowiem

o to, by każdy z nich mógł się wykazać w trakcie wspólnej realizacji, a nie chował się za plecami innych członków grupy. W związku z tym w trakcie takich warsztatów uczestnicy nabywają również umiejętności związanych z pracą w grupie. W tym momencie, każda grupa jest zobowiązana do opracowania scenariusza krótkiej etiudy filmowej, opierając się na własnej koncepcji. W zależności od grupy, z jaką pracuję, zawężam czasem formę filmu (dokument, fabuła, mockument), bądź zakres tematyczny, co zazwyczaj ułatwia studentom opracowanie własnego pomysłu. Na tym etapie podkreślam również bardzo wyraźnie, że film jest sztuką konkretną i że to, co wymyślą poszczególne grupy, będzie musiało znaleźć swoje wcielenie w poszczególnych kadrach i ujęciach filmowych. Jest to bardzo trudny etap, bowiem większość uczestników ma predylekcję do bardzo abstrakcyjnego opisywania danych scen, które mają być podstawą realizowanej przez nich etiudy.

Drugim poziomem dotyczy produkcji. Ważne jest również, by na tym etapie uczulić wszystkich uczestników, że ich pomysły zostaną faktycznie zrealizowane, że nie są to jedynie ćwiczenia teoretyczne. Bardzo pomaga na tym etapie wykonanie przez poszczególne grupy tabeli z podziałem na materiał audio i materiał wideo. Przy użyciu takiej tabeli i ułożeniu poszczególnych ujęć w wybranej kolejności z podziałem na obrazy i odpowiadające im słowa łatwiej jest dostrzec całą strukturę filmu oraz to, co już zostało zrealizowane i nad czym jeszcze należy popracować.

Na etapie produkcji uczestnicy muszą w obrębie grupy zrealizować własny pomysł. Otrzymują ode mnie kamerę, mikrofon, statyw, blendę, dodatkową optykę (w zależności od rodzaju produkcji) i rozpoczynają proces zdjęciowy. Na tym etapie największym kłopotem jest zazwyczaj rodzaj rozczarowania, jakie przeżywają uczestnicy w zderzeniu z materiałem filmowym. Szybko okazuje się bowiem, że kadry, które sobie wyobrażali, nie wyglądają w praktyce

tak „dobrze”, że oni sami przed kamerą „mówią inaczej i wyglądają inaczej”, że trudno jest zmierzyć się z logistyką – ustawić wszystkich na realizowanie poszczególnych ujęć w określonym czasie i miejscu. Wraz z wdrażaniem się w proces realizacji zazwyczaj coraz lepiej rozumieją cały proces, a także nabywają kompetencji organizacyjnych i zaczynają bardzo wyraźnie dostrzegać różnice między wykreowanym obrazem a rzeczywistością. Na tym etapie zwracam również szczególną uwagę na porządkowanie materiału filmowego. Chodzi tu o konkretne nazywanie folderów wideo, audio i pracowanie na podfolderach z konkretnymi nazwami poszczególnych segmentów filmu.

Kiedy materiał jest już nakręcony, przystępuję wraz z grupą do etapu postprodukcji. Na początek wyjaśniam podstawy montażu i to, jak działa program, na którym będziemy wspólnie pracować. Następnie zgrywamy cały materiał do komputera, całość („surowkę”) pokazujemy na dużym ekranie, a poszczególni studenci na zmianę dokonują cięć montażowych tak, by ułożyć w całość wymyśloną przez nich historię. W przypadku realizacji filmowego dokumentu zawsze tego rodzaju działania zaczynamy od pracy z materiałem audio, a potem szukamy do niego ilustracji wideo. Po tego typu działaniach następuje koloryzacja materiału wideo, dodawanie napisów, efektów akustycznych, muzyki itd.

Bardzo ważne jest, by uczestnicy warsztatów kończyli poszczególne projekty i mogli je wspólnie obejrzeć na ekranie. Nawet jeśli nie będą z nich do końca zadowoleni. Ma to duże znaczenie psychologiczne i dydaktyczne, bowiem dopiero przy skończonym projekcie widać, co grupie udało się zrealizować, a co nie wyszło tak, jak sobie zakładali na początku. Skończony projekt z kolei daje wrażenie dobrze wykonanej pracy i bardzo często przekłada się na chęć zrealizowania kolejnej etudy filmowej.

Cele ogólne, szczegółowe oraz efekty:

- podniesienie poziomu kompetencji kulturowych mieszkańców województwa podlaskiego – dzieci, młodzieży i dorosłych;
- nabycie przez mieszkańców województwa podlaskiego umiejętności interpretacji poszczególnych zjawisk kulturowych;
- pobudzenie aktywności kulturowej różnych grup mieszkańców województwa podlaskiego;
- nabywanie umiejętności analitycznych i interpretacyjnych dzieł filmowych jako tekstów kultury;
- nabywanie umiejętności odczytywania znaczeń symbolicznych;
- nabywanie wiedzy dotyczącej specyfiki języka filmowego jako środka wyrazu;
- nabycie i doskonalenie kompetencji odnośnie do posługiwania się aparatem fotograficznym (foto, wideo);
- nabywanie umiejętności świadomego posługiwania się możliwościami aparatu zamieszczonego w smartfonie;
- nabywanie umiejętności dotyczących kompozycji zdjęcia/ujęcia filmowego;
- nabywanie wiedzy dotyczącej specyfiki dzisiejszych form komunikacji, które w znacznej mierze oparte są na wizualności.

Metody i formy pracy: warsztat, wykład.

Narzędzia niezbędne do przeprowadzenia działania: aparat cyfrowy z wymienną optyką, statyw, komputer, telefon komórkowy, lampa fotograficzna/filmowa.

Wykorzystane materiały: karty pamięci, prezentacje multimedialne, fragmenty filmów, zdjęcia.

Przebieg działania: warsztat zaczyna się od prezentacji możliwości robienia zdjęć i nagrywania filmów. Następnie są omawiane poszczególne aspekty techniczne fotografii (prześlona, czas naświetlania, kompozycja itd.). Na koniec poruszana na zajęciach wiedza teoretyczna zostaje zastosowana w praktyce.

Zalecana literatura

Warsztat fotograficzny:

Barthes R., *Światło obrazu. Uwagi o fotografii*, Aletheia, Warszawa 2020.

Biver S., Fuqua P., Reid R., Hunter F., *Światło w fotografii. Magia i nauka*, Galaktyka, Łódź 2022.

Fulford J., Halpern G. (red.), *The Photographer's Playbook. 307 Assignments and Ideas.*, Aperture, New York 2014.

Hedgecock J., *Nowy podręcznik fotografii*, Wydawnictwo Arkady, Warszawa 2011.

Mazur A., *Okaleczony świat. Historia fotografii Europy środkowej 1838–2018*, Universitas, Kraków 2019.

Misselbeck R., Bieger-Thielemann M., Tomczyk E., *Fotografia XX wieku. Museum Ludwig w kolonii*, Tashen, Warszawa 2012.

Peterson B., *Understanding Photography. Field guide*, Amphoto, New York 2009.

Tharp B., Manwaring J., *Extraordinary everyday photography*, Amphoto Books, New York 2012.

Strony internetowe:

<https://www.szerokikadr.pl/>

<https://myownphotostory.pl/>

<https://www.fotopolis.pl/>

<https://waskiel.pl/>

<https://www.national-geographic.pl/>

Warsztat filmowy:

Arijon D., *Gramatyka języka filmowego*, Wydawnictwo Wojciech Marzec, Warszawa 2008.

Bernard S.C., *Film dokumentalny. Kreatywne opowiadanie*, Wydawnictwo Wojciech Marzec, Warszawa 2011.

Block B., *Opowiadanie obrazem. Tworzenie wizualnej struktury w filmie, telewizji i mediach cyfrowych*, Wydawnictwo Wojciech Marzec, Warszawa 2010.

Brown B., *Światło w filmie*, Wydawnictwo Wojciech Marzec, Warszawa 2009.

Hunter L., *Kurs pisania scenariuszy, od pomysłu, przez treatment po pierwszą wersję*. Wydawnictwo filmowe, Myślenice 2013.

Katz S.D., *Reżyseria filmowa. Ujęcie po ujęciu*, Warszawska Szkoła Filmowa, Laterna Magica, Warszawa 2007.

Kingdon T., *Sztuka reżyserii filmowej*, Wydawnictwo Wojciech Marzec, Warszawa 2009.

Landau N., Frederic M., *101 Things I learned in Film School*, Hachette Book Group, New York 2010.

Mercado G., *Okiem filmowca. Nauka i łamanie zasad filmowej kompozycji*, Wydawnictwo Wojciech Marzec, Warszawa 2011.

Schutte O., *Praca nad scenariuszem*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.

Snyder B., *Uratuj kotka*, Wydawnictwo W.A.B., Warszawa 2023.

Vogler Ch., *Podróż autora. Struktury mityczne dla scenarzystów i pisarzy*, Wydawnictwo Wojciech Marzec, Warszawa 2010.